

ETO: 81'374.822
811.511.141
811.163.41
DOI: 10.19090/hk.2018.2.112-126

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

LEHOCKI-SAMARDŽIĆ Ana

Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Eszék, Horvátország
alehocki@ffos.hr

A SZAKFORDÍTÁS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI A HORVÁT–MAGYAR NYELVI ÉS KULTURÁLIS KONTEXTUSBAN

Methodological Issues in Specialised Translation in the
Croatian-Hungarian Linguistic and Cultural Context

Metodološka pitanja stručnog prevođenja u hrvatsko-mađarskom
jezičkom i kulturološkom kontekstu

A tanulmány az eszéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék Szakfordítás című kurzusán alkalmazott módszereket mutatja be, a fordítandó szövegek kiválasztásának elveit és módszereit, amelyekkel a szakfordítások elkészítését megnehezítő kódkeverés és nyelvi interferencia nemcsak kezelhető, hanem a hallgatók előnyére is fordítható. A tanítási módszerek alkalmazási lehetőségei sokszor a tanár felkészültségén, de a hallgatók fordítói kompetenciáján is múlnak. Külön kihívást jelent a kétnyelvű hallgatók oktatása, akiknek az anyanyelve a magyar nyelv helyi változata. A dolgozat elsősorban a fordítási folyamatot megnehezítő, a kétnyelvűség és a nyelvi interferencia okozta jelenségekre összpontosít, valamint azok áthidalására az órán alkalmazott tanítási módszerek segítségével.

Kulcsszavak: a fordítás módszertana, szakfordítás, magyar–horvát kontaktusjelenségek, kétnyelvűség, kódkeverés

„Minden fordítónak szinte újra kell felfedeznie a szakmát”
(Klaudy 2007b, 229).

Bevezetés

Az alkalmazott fordítástudomány egyik kiemelkedő és egyre fontosabb területe a fordításoktatás. Az elmúlt évtizedekben a jó szakember képzése az alkalmazott fordítástudomány központi kérdésévé vált, elsősorban az Európai Unió többnyelvű működése miatt. Napjainkban már specializáltak a fordításoktatás módszertanával foglalkozó szak- és tudományos konferenciák, valamint specializált folyóiratok is léteznek, ezzel is hangsúlyozva e tudományág fontosságát (Klaudy 2007b, 230).

A horvát felsőoktatásban a fordítóképzés kétféleképpen lehetséges; a bölcsész MA nyelvszakokon diszciplináris, tanári és fordítói szakok között lehet választani, valamint posztgraduális szinten két féléves specializáció után (60 ECTS pont teljesítésével) konferenciatolmács specializációt (Zágrábi Egyetem, Posztgraduális Képzések Központja) vagy fordító specializációt angol és német nyelvből (Rijekai Egyetem, Bölcsészettudományi Kar) szerezhethet a hallgató.

Amikor 2007 őszén az eszéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék megnyitotta kapuit, a fordítást az ún. bölcsész fordítóképzés¹ formájában oktattuk. Egeszen 2013-ig olyan szakembereket képeztünk, akik segíthetik a magyar civil szervezetek működését, és biztosíthatják a magyar közösség fennmaradását, amire a későbbi MA Kommunikáció program tanterve is épült (lásd a Magyar Nyelv és Irodalom MA szak kommunikológus szakirány programját a www.ffos.hr honlapon). Az így meghatározott célok között a fordítóképzés is megtalálta a helyét, ugyanis ezeknek a szakembereknek nemcsak fordítani kell tudniuk (a Szakfordítás című kurzuson tanultak segítségével), hanem horvát és magyar nyelvtudásuknak is tárgyalóképes szinten kell lennie (a Szakkommunikáció és a Beszédgyakorlat című kurzusoknak köszönhetően), és ilyen módon a magyar közösség és a horvát többség között nyelvi és kulturális tolmácsként is dolgozhatnak.

A jelenlegi MA Kommunikáció programon belül fordítást is tanulnak a hallgatók. Négy félév alatt lehetőségük van megismerkedni a fordítás elméletével (15 P² és 15 S³), műfordítást (45 S) és szakfordítást (45 V⁴) is tanulhatnak.

¹ Olyan bölcsészképzés, amelyen bizonyos fokig lehetséges a fordítói kompetenciák fejlesztése, fordítói ismeretek elsajátítása, de alapjában ezek diszciplináris bölcsészképzések.

² Előadás (óraszám)

³ Szeminárium (óraszám)

⁴ Gyakorlat (óraszám)

A fordítás témájához még a Horvát–magyar kontrasztív nyelvészet (15 P és 15 S) és a Horvát–magyar komparatisztika a fordítás kontextusában (15 P és 15 S) című kurzusok is kapcsolódnak. Ez összesen 45 óra előadást, 90 óra szemináriumot és 45 gyakorlati órát jelent. Ha ezt a fent említett rijekai és zágrábi egyetem képzéseivel hasonlítjuk össze, azt láthatjuk, hogy az eszéki magyar MA szakon a fordítást ugyanakkora óraszámmal (180 óra), de kevesebb pontot érő (összesen 15 ECTS kreditpont) keretben tanítjuk, mint a többi nyelv és irodalom bölcsész – fordító szakon. Annak ellenére, hogy viszonylag magas a fordítást gyakorló és ahhoz kapcsolódó óraszám, mégis több az elméleti tartalom, ami nem kapcsolódik szorosan a fordítástechnikához. Az elméleti órák tartalma egészen csekély arányban érinti a szakfordítás elméletét, leginkább a fordítás filozófiai és filológiai háttérével foglalkozik.

Mit és hogyan tanítani szakfordítás órán?

Klaudy Kinga már negyven évvel ezelőtt (l. Klaudy 1977) felvetette azokat a problémákat, amelyekre azóta sem lehetett egységes megoldást találni:

[...] lehet-e és hogyan lehet fejleszteni a fordítói készségeket? Lehet-e meghatározott idő alatt (30, 60 vagy 120 óra) mérhető eredményt elérni? Hogyan épüljön fel a tananyag: (1) különböző típusú és nehézségű szövegek köré, (2) fordítástechnikai témák köré, (3) a fejlesztendő készségek köré? (Klaudy 2007b, 229).

E kérdések megválaszolását a csoport összetétele is megnehezíti, mert különböző szintű nyelvtudással érkeznek hozzánk a hallgatók. Sokaknak a magyar a C nyelv, de mindig akad egy-két anyanyelvi beszélő is a csoportban, akiknek viszont az anyanyelvük a helyi magyar nyelvváltozat, a domináns vagy az A nyelvük pedig a horvát. Anyanyelvi kétnyelvűségük egyértelműen előnyt fog jelenteni, de fordítói szempontból sokszor hátránynak is minősíthető. Az ilyen körülmények között dolgozó tanárnak különböző tanári és fordítói, illetve a fordítást oktató tanári kompetenciákkal kell rendelkeznie, amit mindenképpen a helyi nyelvhasználat ismeretével is ki kell egészíteni, hogy a kétnyelvűségből eredő nehézségek kezelhetők legyenek. Bár a hallgatók anyanyelve magyar, a mély nyelvtudásuk⁵ nem alakult ki (Lehocki-Samardžić 2012, 77), és ezt feltétlenül pótolni kell, amire a BA szinten és az MA program nyelvi és nyelvészeti

⁵ A mély nyelvtudás szintje a nyelvi kompetencia legmagasabb szintje, amit a grammatika tanításával és a szókincsbővítési gyakorlatokkal lehet csak elérni.

kurzusain van lehetőség. A nyelvtudás szintje nemcsak a természetes kétnyelvű⁶ hallgatóknál jelenthet gondot, mivel „az alapképzésben a hallgatóknak nincs meg a nyelvi közvetítéshez szükséges megfelelő szintű nyelvtudása, tárgyi tudása, tapasztalata, intelligenciája” (Klaudy 2007a, 221), ezért külön figyelmet kíván az átadandó tartalmak tervezésében. Rendkívül fontos a helyi nyelvváltozat dominanciája miatt kialakuló nyelvi nehézségeket helyesen és óvatosan kezelni, hogy ebből ne alakuljanak ki újabb gátlások (Lehocki-Samardžić 2015, 98), és inkább az egyéni adottságokra épülő fordítói készségek (l. Fáber 2009) fejlesztésére összpontosítani a jó szakember eredményes képzése érdekében.

A nyelvészet fontossága a fordítás oktatásában

A „kódkeverés/nyelvkeverés természetes és univerzális jelensége a kétnyelvű verbális viselkedésnek” (Borbély 2014, 67), a fordítói szakma viszont az illet nem tűr(het)i. Ennek okát már nem nyelvészeti teóriákban kell keresni, hanem a helyzetet vállalkozói szemmel kell vizsgálni. A fordítói munka végeredménye egy olyan szöveg megfogalmazása, ami a legnagyobb mértékben követi a forrásnyelven megfogalmazott szöveg értelmét, annak minden fontos adatát tartalmazza, és a szöveg mélystruktúráit is helyesen értelmezi. Ezzel együtt teljesen érthető egy anyanyelvi beszélő számára, és természetesnek is tűnik neki, tehát a fordítói munka végeredményeként a fordítónak a nyelvi interferencia minden káros hatásától mentes szöveget kell megalkotnia. Egy jól megtervezett fordítói képzés, amely a képzés alsó szintjein elsajátított kontrasztív nyelvészeti ismeretekre alapoz, kezelhetővé teheti a nyelvi interferenciával járó gondokat a fordítói munka mindennapjai során. A nyelvi és nyelvészeti tartalmak tanítását és elsajátítását a képzés alsó szintjein központi helyre kell állítani a fordítás-oktatás tervezésében, mert „a fordító- és tolmácsolás ott kezdődik, ahol a nyelvvoktatás befejeződik” (Klaudy 2007a, 221).

A fordítók nyelvészeti képzése vállalkozói szempontból is hasznosítható, ugyanis a gyakorló fordító megfelelő nyelvészeti tudással felvértezve megindokolhatja munkája produktumának a minőségét (vö. Klaudy 2007a, 225–226). Mivel munkájának fő eszköze a nyelv, ezért tökéletesen ismernie kell annak

⁶ A természetes kétnyelvű hallgató az, aki nem iskolában vagy más ilyen jellegű intézményben tanulja a két nyelvet, hanem a közvetlen környezetéből – leginkább a két nyelvet beszélő szülőtől – természetes módon sajátítja el a két nyelvet. A szerzett kétnyelvű hallgató az, aki iskolában vagy más hasonló jellegű intézményben a két nyelvet idegen nyelvként tanulja. A tanszékünkön tanuló hallgatók a magyar és a horvát nyelv természetes kétnyelvű beszélői, akiknek anyanyelve a magyarnak egy helyi nyelvváltozata.

működését, amivel egyszerűen minőségesebb szövegeket hozhat létre, ugyanakkor vállalkozói szemmel vizsgálva ő maga lehet záloga munkája minőségének, valamint saját és mások munkáját is megfelelően értékelheti.⁷

A szakfordítás órán alkalmazott módszerek és feladattípusok

Szinte utánozhatatlanok azok a helyzetek, amelyeket egy fordító a mindennapjaiban átél. Különböző személyiségekkel találkozik, különböző igényekkel és kívánságokkal „zsonglőrködik” naponta. „A valódi fordítás oktatásának legnagyobb paradoxona, hogy az oktatási szituáció önmagában lehetetlenné teszi a valódi fordítást” (Klaudy 2007b, 231). Mégis éppen ez lesz a fordítási órák legnagyobb és elsődleges feladata, hogy utánozzák a fordítási szituációkat, ezért csak olyan taníthatja a fordítást, aki maga is rendszeresen fordít.

Daniel Gile-re hivatkozva Klaudy Kinga (2007b, 232) eredmény- és fordításközpontú megközelítésről beszél. Gile szerint a hagyományosnak nevezett módszer, amikor a tanár hibákat javít, és a saját megoldását tekinti követendő példaként, már elavultnak minősíthető, és egyáltalán nem szolgálja a célt. A hagyományos módszer eredménye egy bizonytalan (szak)ember, aki tanórára visszaemlékezve folyamatosan megkérdőjelezi megoldásait, és nem tud helyes döntéseket hozni, önálló megoldást találni a mindennapi helyzetekben.

A fordítás oktatásának végeredménye egy olyan „több lábbon megálló szakember” (Eszenyi 2015a, 13) képzése lenne, aki olyan nyelvészeti, fordítástudományi és fordítástechnikai ismeretekkel rendelkezik, amelyek segítségével önállóan is képes fordításokat készíteni, továbbá minden olyan munkafolyamatot⁸ elvégezni, ami a fordítás produktumáig elvezet, és nem függ más (tanár, később lektor) véleményétől. A folyamatközpontú megközelítés az egész folyamat megközelítését foglalja magában, így a fordító tökéletesen tisztában van azzal, hogy hány ember (diszpécser, projektmenedzser, szakmai lektor, nyelvi lektor, szövegszerkesztő, megrendelő) vesz részt egy ilyen munkában és az egész folyamatban a megrendeléstől a számla kiállításáig. A folyamatközpontú fordítás oktatásánál az irányított projekt munkát alkalmazom. Az ilyen órákon a

⁷ Mások munkájának megfelelő és szakszerű értékelése a fordítási folyamat különböző fázisaiban alkalmazható, pl. a nyelvi és szakmai lektorálásnál, de egy vállalkozás működtetésénél is hasznos lehet, ha a vezetői pozíciókban levő szakemberek megfelelő módon tudják értékelni a fordítók, alkalmazottaik munkáját.

⁸ Munkamegosztás, terminológiai munkálatok, információkeresés, technika alkalmazása, nyelvi és szakmai lektorálás, korrekció.

hallgatók „belekóstolhatnak” a gyakorló fordítók mindennapjaiba, kipróbálhatják magukat a fordítás különböző területein, egyben pedig fordítási technikákat is fejlesztenek. Mégis, az irányított projekt munkának a legfontosabb feladata a csapatépítés. A bölcsészhallgatók képzésében az önálló feladatmegoldás célja még a humanizmusból örökölt filológiai-filozófiai szemléletre támaszkodik, miszerint a hallgató önállóan (egyedül és segítség nélkül) képes feladatokat megoldani. Negyedéves bölcsészhallgatóink ezért általában nem képesek csapatban dolgozni, a projekt munkákat pedig rendkívül nehezen tudják elfogadni, és folyamatosan láznak a feladatok közös értékelése⁹ miatt. Ez az állapot, probléma általában a bölcsészszakokon népszerű frontális módszerek alkalmazása miatt áll fenn, és messze felülmúlja a fordításoktatás módszertani kérdéseit, amelynél a hasznosítható tudás megszerzése áll a középpontban. A megoldást erre egy jól megtervezett és gyakorlatra épülő szakmai képzésben látom.

A Szakfordítás kurzus tartalmi felépítése

A szakfordítás órán alkalmazott módszerek utánozzák a valós életben előforduló helyzeteket. A hallgatók ezen a kurzuson ismerkednek az adott pillanatban a fordítási piacon leggyakoribb műfajokkal. Ezekben a fordítói eszközök használati lehetőségeit és azok kidolgozásának módszereit sajátítják el, ismerkednek a fordítástechnikával, de az információkereső és technikai készségek fejlesztése is helyet kap. Mindezek, továbbá a hallgatóink különböző szintű nyelvtudása azonban erősen megnehezíti az anyag és az alkalmazható módszerek kiválasztását.

Mint minden más fordítói szakon, a mi hallgatóink sem tudják a félév elején fordítói szemmel elemezni a fordítandó szöveget. Még nem alkalmazzák a „globális szövegértési stratégiákat” (Zachar 2013, 24), nincs is hozzá szükséges tudásuk, és „nem a szövegből akarják megérteni a szavakat, hanem a szavakból a szöveget” (Klaudy 2005, 57). A nyelvórákon addig alkalmazott elavult tanulási-tanítási stratégiák nagymértékben megnehezítik a fordítást oktató tanár munkáját. Nemcsak teljesen új megközelítéssel kell tanítani ezeket a tartalmakat, hanem bizonyos fokon szemléletváltáson is át kell esniük. A hallgatók elsősorban a feladatnak és a tanárnak akarnak megfelelni, továbbá a jó jegy megszerzésére fókuszálnak, és nagyon nehezen tudják azt elfogadni, hogy

⁹ A fordító nagy kapcsolati rendszerrel rendelkezik, amely számos különböző szakterületen tevékenykedő szakemberből áll, aki segíthet neki terminológiai vagy szövegértelmezési kérdések megoldásában. A hallgatók nem tudják, vagy csak nehezen tudják elfogadni, hogy a munka végeredményének minősége a kollégáik munkájától is függ, és a projekt munkával végzett feladatok megoldását közös érdemjegy megszerzése fogja zárni.

ezen az órán nemcsak elméleti tartalmakat sajátítanak el, hanem egy szakma rejtelseibe is betekintést szereznek.¹⁰

„A fordításhoz minimálisan három dolog szükséges: nyelvtudás, tárgyi tudás és fordítói készség” (Klaudy 2005, 57); jómagam is ehhez igazítom a szövegek kiválasztását. Az órán felhasznált szövegeket két csoportba lehet sorolni. Ezek a tematikus szövegek fordítása és a fordítási technikák elsajátítását szolgáló szövegek. A szakfordítás oktatásánál a szövegek széles skáláját kell bemutatni, mégsem csak a tartalomra, hanem a módszertanra is figyelni kell, és a különböző fordítási technikákat bemutató szövegeket is be kell iktatni a programba. Az átlagfordító egyszerre több szövegen és több témában is dolgozhat, ezért a félév végén egy alkalommal párhuzamosan két szöveget is kérek tőlük.

A szövegeket úgy válogatom össze, hogy először megnézem, milyen területekről kapom a legtöbb megbízást. Egyértelműen a gazdaság területéről, de nagy számban akadnak anyakönyvi kivonatok, különböző igazolások és iskolai bizonyítványok is. A fordítás iránya is meghatározza a témát, ugyanis felsőoktatási tanulmányokat igazoló dokumentáció általában magyarul érkezik és az ügyfelek horvátra kérik a honosítások miatt, az igazolásokat pedig inkább magyarra kell fordítani, mert sok a Magyarországon tanuló diák, akik ösztöndíjakra, kollégiumi helyekre stb. pályázva igazolják családi vagy anyagi helyzetüket.

Ebből kifolyólag a fordítási gyakorlatokat ún. simlikkel kezdjük. A kurzus tematikája szerint ezekkel már a szemeszter legelején foglalkozunk, aminek két fontos oka is van; először is a simliken könnyen meg lehet mutatni, hogy a kötött szövegnél is nagyon oda kell figyelni a tartalomra ahhoz, hogy az adott kifejezést megfelelően tudjuk behelyettesíteni a másik nyelven, de ez a tartalom már ismert mindenki számára, és elég teret ad a tanárnak ahhoz, hogy inkább a fordítási technikák bemutatásával foglalkozzon (Lehocki-Samardžić 2011, 61–63). Mivel az eszéki Magyar Tanszék hallgatóinak a horvát a domináns nyelve, ezért a horvát kultúrára jellemző szavak és kifejezések jutnak először eszükbe. Az ilyenfajta kódkeverés elsősorban a kétnyelvűségükből fakad. A magyar nyelvet magánszférában hallhatják, az egyetem irodalom és nyelvészeti óráin, vagy a hagyományápoló rendezvényeken, ami erősen befolyásolja a szókincsüket. Az adminisztráció nyelvét magyarul alig vagy egyáltalán nem ismerik, a közélet valamennyi szintjén pedig csak a horvátot hallják. Ilyen környezetben a fordítási technikák elsajátítása és a fordítókra jellemző mindennapi ru-

¹⁰ A hallgatóink általában gimnáziumi érettségivel érkeznek a tanszékre, a bölcsészszakok is nagyrészt diszciplináris szakok, és ezért a hallgatóink képtelenek hirtelen a teoretikus (elméleti) oktatásról átállni a szakmai felkészítésre.

tin¹¹ alkalmazása rendkívül fontos a pályakezdésnél, ami később a sikeres fordítói vállalkozás működéséhez vezethet.

A hallgatók kétnyelvűségéből fakadó fordítási nehézségek

A simlik a szöveg nyelvi szervezettsége alapján a kemény struktúrájú, szigorúan kötött nyelvi megformáltságú szövegek közé tartoznak (vö. Klaudy 2013, 61). Ezek közé az anyakönyvi kivonatok, iskolai bizonyítványok, egyetemi és főiskolai diplomák és diplomamelléletek, cégjegyzékkivonatok, europassos (ön)életrajzok és más formanyomtatványhoz kötött szövegek sorolandók.

A magyar nyelvű anyakönyvi kivonatoknál a *név* sokszor rosszul értelmezhető a horvát *ime* szó miatt. A *név* egyszerre vezeték- és utónévet is jelent magyarul, a horvátban pedig csak utónév jelentésben szerepel (l. RHJ). Ha a magyar *név* szót a hallgató csak *imével*¹² fordítja, az nem felel meg a dokumentum eredeti jelentésének. Ugyanígy fordítva is gondot jelenthet, és az *ime i prezime* szókapcsolat magyarra való fordítására a *név* szót javaslom.

A kétnyelvűségéből eredő másik fontos probléma a *kelt* szó fordítása. A horvátban kétféleképpen jelentkezik a hivatalos okiratokon, tartalomtól függően; vagy csak *datum* (magy. dátum), vagy *datum i mjesto* (magy. [kiállításának] helye és dátuma). A latin *datum* szó régi latin nyelven íródott dokumentáción található, melyet a dokumentum kiállításának helye¹³ és ideje¹⁴ követett, és ez így került át más európai nyelvekbe is. A *datum* szó a latin *do*, *l. dedi*, *datum* (magy. ad, ajándékoz, átruház, kiad...) igének a múlt idejű melléknévi igenévi alakja (l. LSZ), amelynek a magyarban szemantikailag és szintaktikailag is a *kelt* szó felel meg. Horvátul a latin *datum* szót használják, ami idővel elveszítette a *hely* jelentését, és ma már csak a számjegyekkel jelölt időmeghatározásra használható (l. RHJ). Amikor a kiállítás helye is fontos, akkor horvátul a *datum i mjesto* (magyarul: idő és hely) megfogalmazást használják. Ugyanígy másik irányban is gondot jelent a *datum i mjesto* fordítása, mert azt nem a *kelt* szóval fordítják a hallgatók, hanem általában *dátum és hely*, vagy *idő és hely* tükörfordítással, mivel a környezetükben domináns kultúrában a dokumentum kiállításának ideje és helye külön van megjelölve.

¹¹ Hírek követése, információgyűjtés, szakfolyóiratok követése, szókinszbővítés stb.

¹² *Ime* magyarul *név*, kizárólagos utónév jelentéssel.

¹³ Rendszerint ablativusban, aminek szerepét később a genitivusi, accusativusi és locativusi helyhatározói előjárás szerkezetek vették át.

¹⁴ Rendszerint genitivusban, amit a horvát nyelv a mai napig megtartott, ugyanis a hónapok neve genitivusban szerepel a dátumokban.

A magyar *születési név* is gondot szokott okozni. Horvátul általában női neveknél alkalmazzák, és olyankor *djevojačko prezime* (magyarul: leánykori vezetéknev¹⁵) változatban jelentkeznek. Ha a *djevojačko prezime* (magyarul: leánykori vezetéknev) kifejezést szeretnénk magyarra fordítani, akkor mindenképpen a *leánykori nevet* javasolnám, mert annak csak úgy van értelme magyarul. Annak ellenére, hogy a horvátban a női nevek esetében házasságkötéskor az utónév nem változik, ennek jogilag megvan a lehetősége. Mivel az ún. simliken vagy a nyomtatvány formájában kiállított dokumentumokon a *születési név* megfogalmazás szerepel még úgy is, hogy utána férfinév következnek, a *rođeno ime i prezime* fordítást javasolnám. A tendencia ma már az, hogy inkább a semleges és a természetes nemtől eltekintő megfogalmazásokat preferáljuk, fenntartva annak a lehetőségét is, hogy a férfinév is változhatna¹⁶ házasságkötés után, ugyanakkor követjük az eredeti szöveget is, mert a szakfordító elsődleges feladata a fordítás ismeretközlő szerepének megtartása (Klaudy 2013, 36) és az információtartalom pontos megőrzése (Dróth 2013, 60). Az órán ilyenkor mindenképpen bővebben kitérek a női nevekkel kapcsolatos különbségekre, és példákon megmutatom, hogyan is változtak a női nevek Magyarországon, és ma milyen szokások dominálnak ezen a téren.

A kétnyelvűségből fakadó nyelvi hátrányokat az iskolai terminológiával lehet folytatni, ami még az ún. simlik fordításához tartozik. A bizonyítványokon és egyéb iskolai dokumentumokon a tanárok neve mellett a professzori cím áll, pl. *Pero Ivić, profesor*.¹⁷ Ha a név után következik a professzor, akkor csak beosztást jelent, és nem tudományos fokozatot, és ezzel egyáltalán nincs gond a horvát kultúrában. Ha azonban magyarra szeretnénk fordítani egy szöveget, amelyben ez olvasható: *profesor Pero Ivić hvali učenika Mirka Mirića*, akkor ezt nem lehet úgy fordítani, hogy *Ivić Pero professzor úr dicséri Mirko Mirić nevű diákját*, mert a magyar kultúrában ez egyértelműen egyetemi professzort¹⁸

¹⁵ Az utónevet teljesen figyelmen kívül hagyja, mert a horvát kultúrában a házasság után a női nevek esetében csak a vezetéknev változik.

¹⁶ Ma már egyre több olyan példáról lehet hallani, amikor a férfiak is megváltoztatják nevüket a házasságkötéskor, vagy felveszik a menyasszonyuk vezetéknevét a sajátjuk mellé, vagy csak a menyasszony nevét veszik fel, elhagyva sajátjukat.

¹⁷ A bolognai folyamat bevezetése előtt a Horvátországban kiállított tanári diplomákon *profesor* + *szak* (pl. profesor povijesti = történelemtanár) szerepelt, a munkahelyük megnevezése pedig nastavnik + szak (pl. nastavnik povijesti = történelemtanár).

¹⁸ Ha ezt a jelenséget terepen is megvizsgáljuk, azt lehet látni, hogy a horvátországi egyetemeken található névtáblákon a tudományos fokozatok és a tanárok beosztása a nevük előtt rövidítésekben szerepel, pl. prof. dr. sc. Pero Petric, és ez a magyar névtáblán a következőképpen szerepelne: Petric Pero egyetemi tanár.

jelentene. A bizonyítványokon az aláírásban csak átmásolom a *prof.* rövidítést a név után, mivel az aláírás részét képezi, de összefüggő szövegben egyértelműen *tanárnak* fordítom.

Az oktatási szövegekhez igazolások is tartoznak, amelyekben horvátul gyakran a következőt lehet látni: *ima/nema status redovnog studenta*, és a hallgatók ezt úgy fordítják, hogy: *van/nincs rendes hallgatói státusza*, mert nem ismerik a *hallgatói jogviszony* kifejezést, ami a Magyarországon tanuló kollégájának ez egy mindennapi szakkifejezés. A horvát diák ezt a szakterminológiát csak horvátul ismeri még akkor is, ha magyar anyanyelvű. Saját megfigyeléseim alapján ezek a szakkifejezések még gyakorló fordítóknál is gondot okozhatnak, ezért külön figyelmet fordítok a magyar és a horvát felsőoktatási rendszer bemutatására.

A tanév felosztása is különbözik, ugyanis Magyarországon nagyjából követi az általános és a középiskolákra érvényes ütemtervet. Az első szemeszter szorgalmi időszaka szeptember¹⁹ elején kezdődik, és télen végződik, karácsony előtt, a második februárban kezdődik és tavasszal²⁰, éppen a nyár hivatalos kezdése előtt fejeződik be. Horvátországban a tanévkezdés október elejére esik, ami a tanév egész kezdését egy hónappal eltolja, a szemesztereket ezért *zimskinek* (magyarul: téli) és *ljetninek* (magyarul: nyári) hívjuk. Itt külön időt fordítok a két rendszer közti különbségek bemutatására.

A Magyarországon tanuló egyetemisták vagy középiskolások kollégiumokban laknak. A horvát oktatási terminológiában a kollégium (horvátul: *kolegij*) *kurzust* jelent, ezért ezt nem szabad eredeti idegen formában hagyni.

A vizsgáztatás módja sem ugyanaz Magyarországon és Horvátországban. Magyarországon szigorlatok is vannak, amelyeket a horvát oktatási rendszer már régóta nem ismer. Ennek fordítására egy archaizmust javaslok – a *rigorozum* kifejezést inkább, mint az újabban javasolt *strogi ispitet*, mert még abban az esetben is, ha az illető nem ismeri ezt a vizsgatípust, a *rigorozumot*, utána tud nézni, mivel archaizmusként a szótárakban is megtalálható.

A vizsgáztatásnál a *kollokvium* szó is gondot jelenthet, főleg diplomamelékletek fordításánál, ahol a vizsgatípusok is fel vannak tüntetve. A horvát felsőoktatásban a *kolokvij* szó zárthelyi dolgozatot jelent, és egyáltalán nem követi az eredeti latin²¹ jelentését (l. LSZ). A horvátra való fordításnál az *ispit* szót javaslom, amelynek jelentésében az írásbeli és szóbeli tudásellenőrzés is benne van.

¹⁹ Innen a neve: *őszi félév*.

²⁰ Innen kapta a nevét a *tavaszi félév*.

²¹ Colloquor, 3. locutus sum – beszélget, értekezik valakivel.

Végül az értékelés fokozatairól is szót kell ejteni. A bizonyítványok minősítésénél nagyon fontos, hogy a szám²² is szerepeljen zárójelben, illetve, ha van magyarázat vagy jelmagyarázat a dokumentum alján, azt mindenképpen le kell fordítani. A horvát felsőoktatásban és középiskolákban használt jegyek különböznek a felső két fokozaton, mint ahogy ez magyar diplomákon és bizonyítványokon is látható. A legjobb jegy a horvát középiskolában az *odličan* (magyarul: kiváló²³), amit a *vrlo dobar* (magyarul: nagyon jó²⁴) követ. A felsőoktatásban ez az *izvrstan* (magyarul: kitűnő) és a *vrlo dobar* (magyarul: nagyon jó²⁵). A *dobar* (magyarul: jó) a magyar *közepesnek* (3) felelne meg, és akkor lehet elrontani, ha szó szerint fordítjuk, mert a horvát *dobar* = magyarul *jó*, Magyarországon 4-est jelent. Mindezek miatt teljesen függetlenül attól, hogyan fogjuk szóban fordítani az osztályzatokat, és melyik ország mintáját fogjuk követni, elsősorban a számmal kifejezett értékekre kell odafigyelni, mert ezek fogják tükrözni a vizsgán szerzett pontos eredményt.

A hallgatóink kétnyelvűsége a fenti nyelvi nehézségek ellenére nemcsak hátrány, de előny is lehet, főleg az információkereső kompetencia fejlesztésében, ugyanis a kétnyelvű hallgatók sokkal gyorsabbak az új témákkal való megismerkedésben, beletanulásban, új szakterminológia elsajátításában.

Irányított projektmunka

Az irányított projektmunka egyrészt fordításoktató módszerként, másrészt külön kurzusként is jelen van a magyarországi fordításoktatásban (vö. Kovács 2015, 187–190). Az eszéki Magyar Tanszéken ez egy a Szakfordítás című kurzuson alkalmazott módszer, mivel csak itt van lehetőség szakfordítással foglalkozni.

Az évfolyamok létszáma általában akkora, hogy csak egy csoportban dolgoznak a hallgatók. A szerepjátás már az első órán megkezdődik, amikor is közösen létrehoznak egy céget, ennek nevet is adnak, cégük arculatát is megtervezik.²⁶ Minden projektmunkánál a hallgatók véletlenszerűen kapják a szerepeket, ugyan-

²² A horvát és a magyar felsőoktatásban az értékelési rendszer ötfokozatú, de pl. Vajdaságban tízfokozatú, és ilyenkor a jegy leírása egy idegen számára nem mond sokat, csak adott számmal kiegészítve kapja meg teljes jelentését.

²³ Szó szerinti fordítást használlok.

²⁴ Szó szerinti fordítást használlok.

²⁵ Szó szerinti fordítást használlok.

²⁶ Ezt a Multimédia alapjai című kurzuson készítik el, amivel sikerült a két szakmát összekapcsolni.

is kalapból sorsolják ki azt.²⁷ Ekkor jön a megrendelő a tanár személyében, aki a valós helyzetekből merítve igyekszik minél élethűbben eljátszani a szerepét.

Közben folyamatosan figyelem, hogy a fordítási projekt (Szondy 2015, 26–28) folyamatát is betartsák. Legtöbb gond a projekttervezés első stádiumában jelentkezik: Az *indításnál* inkább üzletemberként kell gondolkodni, és itt legtöbb gondot éppen az ajánlatkérés okoz, az információgyűjtés a megrendelőtől, az árazás és az ajánlatadás, mivel itt vállalkozóként kell gondolkodni, nem pedig egyetemistaként csak a fordítandó szövegre házi feladatként koncentrálni. A hallgató ekkor hallja először, hogy maga a fordítás nincs a fordítási folyamat középpontjában, hanem egyike a fordítási feladatoknak, ami éppen olyan fontossággal bír, mint pl. az árazás, a terminológiagyűjtés vagy a munka ellenőrzése. Mivel teljesen tévesen képzelik el a fordítói munkát, a projektmunka második szintje – a *tervezés* – még több problémát jelent. Nem tudják beosztani az idejüket, nem tudják a munkaszakaszokat megtervezni stb.

Az *előkészítésnél*, ami a harmadik szakasz, inkább a nem anyanyelvi beszélőknek adok több lehetőséget a munkára, mivel őket nem gátolja az, hogy nem értik a szavakat és kifejezéseket. Az anyanyelvi beszélőknek sokszor nehéz felvállalniuk és elfogadniuk azt, hogy egyes magyar szavaknak nem ismerik a pontos jelentését. A magyar anyanyelvű hallgatók sokszor úgy érzik, hogy a szakkifejezéseket már jól ismerik, tudják fordítani, mert már hallották valahol, pl. a cég (horvátul: tvrtka), valamint a vállalkozás (horvátul: poduzeće vagy obrt), amit valószínűleg rosszul fordítanak, ezért a magyar anyanyelvű hallgató mellett mindig egy nem magyar anyanyelvű is dolgozik. A magyar anyanyelvű gyorsabban jut információkhoz, gyorsabban böngészi a netet és a rendelkezésére álló segédeszközöket, a nem anyanyelvű pedig alaposabban kutatja a szakkifejezések mögött rejlő jelentéseket, több forrást is ellenőriz.

A projektmenedzsereknek a legtöbb a dolguk, és éppen ők stresszelnek a legtöbbet. A *lezárásban* ők küldik a megrendelőnek a fordítás végleges produktumát, a lektorok és a korrektor ellenőrzése után. A szöveg ekkor ismét a tanár kezébe kerül, aki lektori szerepben átnézi a szöveget, és azt a projektmenedzszernek küldi vissza. A projektmenedzszer ezután a szöveget a csoport minden tagjának visszaküldi, hogy portfóliójukba a szöveg végleges lektorált változata kerülhessen be.

²⁷ Projektmenedzszer, nyelvi lektor, szakmai lektor, korrektor/szövegszerkesztő, terminológus, fordító.

Zárszó helyett

Amit az órai munkával fejleszthetnek, az a fordítási technikák elsajátítása, a fordításhoz használt eszközök használata, információkeresés, az általános tájékozottság, de lazításképpen memóriajátékokat is lehet játszani, illetve a rendkívül fontos illetanról is beszélgetünk. Horváth Ildikó is utalt már arra (vö. Horváth 2015, 205–212), mennyire fontos az együttműködő tanulás a fordító- és tolmácsképzésben, ami a projektmunka során is rendkívül eredményesnek bizonyult. A fentebb látott módszerek és feladatok a tanár-diák viszonyt is egy magasabb szintre emelik, amikor mindkét fél kollégának tekinti a másikat.

Az írásom legelején felvettem egy kérdést, amire most részben szeretnék választ adni: Mivel járulhat hozzá egy fordítást oktató tanár a fiatal kollégák képzéséhez? A fordítók nem tudják minden kompetenciájukat maximálisan kifejleszteni egy tanórán, ezért a hallgatókat meg kell tanítani arra, hogyan lehet kihasználni a csoportmunka előnyeit, és az erősségeikre koncentrálni a legjobbat kihozni magukból. Ezzel a fordítást oktató tanár szerepe is megváltozik, nem csupán információt ad át, hanem vezet, irányít, példát mutat.

Irodalom

- Bassnett, Susan–Lefevere, André. 1990. *Translation, History and Culture*. London: Routledge.
- Borbély Anna. 2014. *Kétnyelvűség*. Budapest: L'Harmattan.
- Dróth Júlia. 2013. A szakfordítás elsődleges követelménye: A tartalmi pontosság útmutató a 2013. évi képesítőfordításokból vett példák alapján. In *Szaknyelv és szakfordítás: Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról*. 60–82. Gödöllő: Szent István Egyetem, Nyelvi Központ.
- Eszenyi Réka. 2015a. Hány lábon álljon a fordító? A modern fordító profilja. In *A modern fordító és tolmács*, szerk. Horváth Ildikó. 11–21. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Eszenyi Réka. 2015b. A modern fordítóképző profilja – aki tudja, tanítsa. In *A modern fordító és tolmács*, szerk. Horváth Ildikó. 173–183. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Fáber András. 2009. *Speciális személyiségvonások a tolmácsolásban és a fordításban*. A hetedik fordító és tolmácsok őszi konferenciáján elhangzott előadás. http://translationconference.com/2009_eload/FaberA_HU.pdf (2017. okt. 27.)
- Horváth Ildikó. 2015. Az együttműködő tanulás szerepe a fordító- és tolmácsképzésben. In *A modern fordító és tolmács*, szerk. Horváth Ildikó. 205–212. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Klaudy Kinga. 1977. Alternatívív v posztrornjii ucsebnovo matyeriala na perevod-cseszkih kurszah. *Slavica XV*. 19–23.

- Klaudy Kinga. 2005. Általános fordítástechnika idegen nyelvről magyarra. Módszertani útmutató a tantárgy oktatásához. *Modern Nyelvoktatás* 11 (1): 57–64.
- Klaudy Kinga. 2007a. Fordítóképzés és fordítástudomány Magyarországon az ezredfordulón. In *A nyelv és fordítás: Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. 217–228. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy Kinga. 2007b. A fordítás oktatásának elvi kérdései – 25 év után. In *A nyelv és fordítás: Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. 229–236. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy Kinga. 2013. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scolastica.
- Kovács Máté. 2015. Új tantárgyak: nyelvtechnológia irányított fordítói projekt munka. In *A modern fordító és tolmács*, szerk. Horváth Idlikó. 11–21. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Lehocki-Samardžić Ana. 2011. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Eszék: Pragma.
- Lehocki-Samardžić Ana. 2012. Új glottodidaktikai tendenciák a magyar mint idegen nyelv tanításában. In *Magyarul az óvodától az egyetemig*. 63–82. Eszék: Pragma.
- Lehocki-Samardžić Ana. 2015. A kétnyelvűség előnyei és hátrányai a horvátországi magyar diákok példáján. In *Találkozások az anyanyelvi nevelésben 2*. 96–102. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Film-Virág Kulturális Egyesület.
- Szondy Melinda. 2015. A fordító mint fordításszolgáltató. In *A modern fordító és tolmács*, szerk. Horváth Idlikó. 21–35. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Zachar Viktor. 2013. Valós fordítási feladatok, valós fordítási problémák – műfajok és feladattípusok az ELTE Fordító és Tolmács Mesterképzésen. In *Szaknyelv és szakfordítás: Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról*. 23–31. Gödöllő: Szent István Egyetem, Nyelvi Központ.

Források

- A Magyar Nyelv és Irodalom MA szak kommunikáció szakirány programja:
<http://www.ffos.unios.hr/ma%C4%91arski/diplomski-studij-diplomski-studij-ski-program-komunikoloskog-usmjerenja> (2018. jan. 28.)
- RHJ = Anić, Vladimir. 2004. *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi liber.
- LSZ = Györkösi Alajos. 1995. *Latin–magyar kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

METHODOLOGICAL ISSUES IN SPECIALISED TRANSLATION IN THE CROATIAN-HUNGARIAN LINGUISTIC AND CULTURAL CONTEXT

This paper introduces methods used in the Technical Translation Course at the Department of Hungarian Language and Literature in Osijek, including the principles used in text selection and methods that can be applied not only for managing code-mixing and language

interference, which make specialised translation more difficult, but also turning them to our students' advantage. The paper discusses possibilities of using these methods, which often depend on the teacher's level of preparedness and the students' competence in translating. Education of bilingual students whose mother tongue is a local variation of Hungarian language is a special kind of challenge. The paper primarily focuses on difficulties caused by bilingualism and language interference, which make the translation process more demanding, and ways of overcoming these issues with the help of teaching methods used in translation classes.

Keywords: translation methodology, specialised translation, Hungarian-Croatian language contact occurrences, bilingualism, code-mixing

METODOLOŠKA PITANJA STRUČNOG PREVOĐENJA U HRVATSKO-MAĐARSKOM JEZIČKOM I KULTUROLOŠKOM KONTEKSTU

U ovom radu su prikazane nastavne metode, principi i načini odabira tekstova za vežbanje prevođenja koji se koriste u nastavi na Katedri za mađarski jezik i književnost u Osijeku a u okviru predmeta Stručno prevođenje, i to u svrhu premošćavanja problema koji se javljaju prilikom pripreme stručnih prevoda. Ti problemi su većinom izazvani mešanjem kodova i interferencijom karakterističnom za dvojezične osobe. Rad se bavi primenama nastavnih metoda, koje često zavise od stručnosti nastavnika ali i prevodilačkih kompetencija samih studenata, s posebnim osvrtom na podučavanje dvojezičnih studenata čiji je maternji jezik lokalni varijetet mađarskog jezika. Analiziraju se problemi u procesu prevođenja uzrokovani dvojezičnošću i jezičkom interferencijom, kao i njihovo savladavanje pomoću nastavnih metoda.

Ključne reči: metodika prevođenja, stručno prevođenje, jezičke pojave u kontaktu hrvatskog i mađarskog jezika, dvojezičnost, mešanje kodova

A kézirat leadásának ideje: 2018. jan. 5.

Közlésre elfogadva: 2018. jún. 30.